

Büyükbaş hayvancılık sektöründe üretici profili ve işletme yapısı:TRA2 Bölgesi örneği*

Oktay GÜVEN¹, **Fahri YAVUZ**²

¹Serhat Kalkınma Ajansı Genel Sekreterliği

²Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Erzurum

Alınış tarihi: 7 Ağustos 2019, Kabul tarihi: 6 Mayıs 2020

Sorumlu yazar: Oktay GÜVEN, e-posta: guvenoktay@hotmail.de

*Bu araştırma Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Rekabet Edebilirliği Üzerine Bir Çalışma: Türkiye TRA2 Bölgesi Örneği isimli doktora çalışmasından üretilmiştir.

Öz

Bu araştırma Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinden oluşan TRA2 Bölgesi büyükbaş hayvancılık işletmelerinin yapısını ve üretici profilini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında yapılan anket sayısı oransal yaklaşım yöntemi doğrultusunda belirlenmiştir. Araştırma sonuçları işletme yapısı bakımından bölgede büyükbaş hayvancılığın küçük ölçekli aile işletmeciliği şeklinde geleneksel barınaklarda yapıldığını, soğuk zincirin çok dar bir kesim tarafından kurulduğunu, yerli ırkların halen yaygın olarak beslendiğini, işletmelerin yaklaşık üçte birinin kaba yem yetiştiriciliği için yeterli araziye sahip olmadıklarını, barınaklarda hayvan refahına dikkat edilmediğini, yeterli düzeyde süt geliri elde edilmediğini, ancak işletme karlılık oranlarının yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Üretici profili bakımından ise genç ve eğitilmiş kesimin sektörden uzak durduğunu, üreticilerin yaklaşık üçte birinin sosyal güvenceden yoksun olduğunu, üreticilerin mesleki eğitim faaliyetlerini genel itibarıyla televizyon aracılığı ile takip ettiklerini, kamu desteklerinden faydalanamayan üreticilerin bulunduğunu ve mesleki kuruluşlara üyeliklerin düşük düzeyde kaldığını göstermiştir. Bu çerçevede genç ve eğitilmiş kesimin sektöre ilgisini artıracak adımların atılması, işletme ölçeğini büyümeye ve kültür ırkı hayvanların yaygınlaştırılmasına yönelik destek verilmesi ve kırsaldaki yaşam kalitesini artıracak yatırımların yapılması sektörün gelişimine ve rekabet gücüne katkı sunacağı anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: işletme yapısı, kırsal kalkınma, üretici profili

Stockbreeder profile and business structure in the cattle breeding sector: case of TRA2 Region

Abstract

This research was carried out to examine the structure of the cattle breeding enterprises and profile of the stockbreeders in TRA2 Region consisting of Ağrı, Ardahan, Iğdır and Kars provinces. The number of questionnaires within the scope of the research was determined by proportional approach method. In terms of business structure, results revealed that cattle breeding are done in traditional shelters and in the form of small-scale family business, native breeds are still widely fed, about one-third of the farms do not have sufficient land for roughage cultivation. They also point out that cold chain is formed by very few establishments, animal welfare is not considered and the revenue from milk is not enough, however, business profitability rates are high. From the point of stockbreeder profile, the study unveils that young and educated people are not willing to work in the sector, stockbreeders generally follow occupational retraining activities via television, memberships to sectoral professional organizations remain low, about one-third of stockbreeders lack social security, and there are stockbreeders who cannot benefit public grants. In this framework, it can be stated that programs to increase the interest of the young and

educated people, grants to increase the scale of the enterprise and the number of culture breed animals, and improvement of life quality in rural areas will contribute to the development and competitiveness of the sector.

Keywords: Business structure, rural development, stockbreeder profile

Giriş

Büyükbaş hayvancılık sektörü, sürekli olarak artan nüfusun gıda talebini karşılamanın yanı sıra istihdam ve ihracat potansiyeli, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki payı ve yoksullukla mücadele gibi birçok açıdan stratejik önemini korumaktadır. Gelişmekte olan bölgelerin temel geçim kaynaklarından olan büyükbaş hayvancılık gerek gıda sanayi, tekstil, hazır giyim gibi birçok sektöre girdi sağlayarak gerekse tarım makinaları imalatı, yem ve ilaç sanayi gibi sektörlerle yönelik oluşturduğu talep ile sanayinin gelişmesinde de son derece önemli bir rol oynamaktadır. Büyükbaş hayvancılık aynı zamanda insanların beslenmesinde kullanılmayan doğal kaynakların insan gıdasına dönüştürülmesini sağlaması nedeniyle de yüksek düzeyde katma değer oluşturabilmektedir (Gürsoy ve Macit 2013; Özserzeli, 2013).

Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği coğrafi ve iklimsel nedenlerden dolayı Türkiye'nin hemen her bölgesinde görülen bir ekonomik faaliyet kolu durumundadır. Ancak sektörün doğası gereği geniş arazilere ihtiyaç duyulduğundan genelde köylerde ve beldelerde yoğun olarak yapılmaktadır. Bu yönüyle büyükbaş hayvancılık, kırsal alanda yaşayan insanların temel geçim kaynaklarından biri olarak özellikle gelişmekte olan bölgeler açısından büyük bir ekonomik önem arz etmenin yanı sıra ülke içi göç hareketleri yoğunluğunun ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunların önüne geçilmesinde de önemli bir işlev görmektedir (Güven ve ark. 2017a).

Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinden oluşan, sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından ülke ortalamasının altında yer alan TRA2 Bölgesinin ekonomik faaliyetleri tarım sektöründe yoğunlaşmaktadır. Büyükbaş hayvancılık faaliyeti ise, bölgenin her ilinde yaygın olarak yapılmakta olup kırsal kesimdeki halkın temel geçim kaynaklarından biri durumundadır (Akpınar ve ark. 2012). Bu durumun en başta gelen nedenleri olarak bölgenin sahip olduğu geniş çayır ve meraların sağladığı rekabet avantajı, kırsal nüfusun ülke ortalamasından çok

yüksek olması ve sanayinin bölgede gelişmemiş olması sayılabilir (Atasever ve ark. 2013).

Küreselleşme tüm sektörlerde olduğu gibi büyükbaş hayvancılık sektöründe de yoğun bir şekilde kendini göstermekte ve yereldeki üreticilerin rekabet edebilirlik düzeyinin yükseltilmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir. 1970'lerden itibaren üreticilerin başarıları, ürünlerini uluslararası piyasalarda satabilme kabiliyetlerine bağlı durumdadır ve bu bağımlılık her geçen gün artmaktadır. Üreticiler gelecekte sadece maliyet açısından değil, daha kaliteli, daha hızlı ve daha ucuz üretme açısından da rekabet etmek durumunda kalacaklardır (Boehlje, 2010).

2017 yılı verilerine göre, TRA2 Bölgesinde 90.668 büyükbaş hayvancılık işletmesi faaliyet göstermektedir. Bölge, Türkiye sığır varlığının % 7,86'sına ev sahipliği yapmaktadır ve büyükbaş hayvancılık sektöründe başta gelen merkezler arasında yer almaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2017). TRA2 Bölgesi gerek hayvan varlığı, gerekse sahip olduğu geniş çayır ve meralar dolayısıyla büyükbaş hayvancılık için elverişli bir konumda bulunmakla beraber sektör küreselleşme, kırsaldaki demografik değişimler, iklim değişikliği, Avrupa Birliği'ne üyelik müzakereleri ve diğer gelişmelerin zorunlu kıldığı ve sürdürülebilir bir işletmecilik için vazgeçilmez olan rekabet etme düzeyine ulaşamamıştır. Bu durum yapılan birçok araştırmayla tespit edilmiştir (Aksoy, 2008; Şahinli, 2012; Güven, 2018).

Bir firmanın rekabet gücünü doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen makro ve mikro ölçekte çok sayıda faktör bulunmakla beraber rekabet gücünü hem firma, hem de endüstri düzeyinde etkileyen faktörlerin başında verimlilik gelmektedir (Adıgüzel, 2013). Verimlilik en genel anlamıyla üretilen çıktı miktarı ile bu çıktı miktarının üretilmesinde kullanılan girdiler arasındaki oran olarak tanımlanmaktadır (Yükçü ve Atağan, 2009). Büyükbaş hayvancılık işletmelerinin verimlilik düzeyine etki eden en önemli unsurlar barınak koşulları, yem bitkisi arazisi miktarı, beslenen hayvan ırkı, hayvanların bakım ve beslenme durumu ve işletme ölçeği olarak sayılabilir (Günlü ve ark., 2006; Tschopp ve ark., 2014). İşletme verimliliğine etki eden bu hususlara ilişkin olarak karar alıcı üretici olduğundan işletmenin rekabet gücü üretici ile de doğrudan ilgilidir. Bunun yanında büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, TRA2 Bölgesinde daha ziyade aile işletmeciliği şeklinde yapıldığından üreticiler

aynı zamanda işletmelerinin çalışanlarıdır ve bu yönüyle de işletmenin verimlilik düzeyinde büyük bir etkiye sahiptirler (Doğan ve ark. 2003; Yavuz ve Aksoy, 2011). Bu nedenle çalışmanın temel amacı, TRA2 Bölgesinde büyükbaş hayvancılık işletmelerinin yapısı ve üretici profilinin ortaya konulması olarak belirlenmiştir. Böylelikle bölgedeki büyükbaş hayvancılık işletmelerinin rekabet gücünün düşük olmasının üretici profili ve işletme yapısı ile ilişkisine yönelik öneriler geliştirilebilecektir.

Materyal ve metod

Materyal

Bu çalışmada kullanılan materyal birincil ve ikincil nitelikteki verilerden oluşmaktadır. Araştırmanın temel amacı, TRA2 Bölgesinde büyükbaş hayvancılık işletmelerinin yapısı ve üretici profilinin ortaya konulması olduğundan birincil nitelikteki veriler TRA2 Bölgesinde büyükbaş hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren işletmelerden tesadüfi olarak seçilen üreticiler ile yapılan anketlerden elde edilen verilerden oluşmaktadır. Anket çalışması yüz yüze görüşme tekniği ile yapılmış ve görüşülen kişiler hiçbir ön değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Araştırma kapsamında kullanılan ikincil nitelikteki veriler kalkınma, kırsal kalkınma, tarım ekonomisi, Türkiye ekonomisi alanında basılı her türlü kitap, makale, bildiri vb. dokümanlar taranarak elde edilmiştir. Bunun yanında çeşitli kamu kurumlarının (Türkiye İstatistik Kurumu, Tarım ve Orman Bakanlığı) ve Avrupa Birliği, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü gibi uluslararası kuruluşların yayımları ve istatistiklerinden faydalanılmıştır.

Yöntem

TRA2 Bölgesinde büyükbaş hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren üreticiler araştırmanın ana kitlesini oluşturmaktadır. Yapılan anketlerin sayısı hesaplanırken, bölgede büyükbaş hayvancılık yapan ve TÜRKVET sistemine kayıtlı üreticilerin bölge illerine göre dağılımı esas alınmıştır. Ana kütleyi temsil edebilecek örnek kütlenin belirlenmesinde oransal yaklaşım yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem doğrultusunda anket sayısı aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır (Miran, 2003):

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma_p^2 + p(1-p)} \quad (1)$$

Formülde; n= örnek büyüklüğünü, N= ana kütleyi, p= tahmin oranını (0.5 maksimum örnek büyüklüğü için), σ_p^2 = oran varyansını (maksimum örnek

hacmine ulaşmak için % 95 güven aralığında çizelge değeri 1.96 ve % 5 hata payı ile) ifade etmektedir.

Ana kütleyi oluşturan üreticilerin özellikleri başlangıçta bilinmediğinden, örnek hacmini azami düzeye çıkarmak için p=0.5 olarak alınmış ve örnek hacmi 384 olarak bulunmuştur. Bölgede yer alan toplam 90.668 işletmenin illere göre dağılımı esas alınarak il bazında anket sayısı belirlenmiştir. İşletme sayıları ve yapılan anketlerin illere göre dağılımı aşağıda Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. İllere göre anket dağılımı

Bölge İlleri	İşletme Sayısı	Yapılan Anket Sayısı	Oran
Ağrı	31510	134	% 35
Ardahan	15161	64	% 16
Iğdır	10008	42	% 11
Kars	33989	144	% 38
Toplam	90668	384	% 100

Kaynak: Tarım ve Orman İl Müdürlükleri, 2017.

Ankete katılan üreticilerin işletme karlılık oranlarının hesaplanmasında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) oran formüllerinden yararlanılmış ve aşağıdaki formül kullanılmıştır (TCMB, 2020):

$$\text{İşletme Karlılık Oranı} = \frac{\text{Faaliyet Karı}}{\text{Net Satışlar}} \quad (2)$$

Bulgular

Üretici profili

Eğitim seviyesi, yaş ve cinsiyet durumu

Büyükbaş hayvancılık genel itibarıyla erkek üreticilerin hâkim olduğu ve gençlerin az rastlandığı bir sektör durumundadır. Yapılan saha araştırması kapsamında görüşülen 384 üreticiden sadece %0.78'i (3 üretici) kadın, %99.22'si (381 üretici) erkek üreticidir. Fakat belirtmek gerekir ki 50 baş altı hayvan varlığına sahip aile işletmesi niteliğindeki işletmelerin hemen hepsinde üreticiler eşleriyle birlikte çalışmaktadırlar. Çizelge 2'de görüşülen üreticilerin yaş ve eğitim seviyesi dağılımına ilişkin durum gösterilmiştir.

Anket çalışmasına katılan üreticilerin %7.3'ü 30 yaş ve altında, %23.2'si ise 31-40 yaş aralığında yer almaktadır. Buna karşılık 50 yaş üzeri üreticilerin oranı ise %41.1 olarak gerçekleşmiştir. 70 yaş üzeri üretici sayısı ise son derece düşüktür. Büyükbaş hayvancılık sektörünün başta gelen sorunlarından birisi genç girişimcilerin sektörden uzak durmalarıdır. Nitekim görüşülen 384 üreticiden sadece %7.3'ü (28 kişi) 30 yaş ve altındadır. Trakya Bölgesi'nde faaliyet gösteren tarım işletmelerinde yapılan bir araştırma kapsamında, işletme yöneticisi

ortalama yaşı 49.92 olarak tespit edilmiştir (Aydın ve Unakıtan, 2016). Bu durum genç nüfusun genel olarak tarım sektörüne ilgisinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu sorun özellikle TRA2 Bölgesi gibi sosyo-ekonomik açıdan az gelişmiş bölgelerde çok daha yoğun bir şekilde görülmektedir.

Büyükbaş hayvancılık sektörünün doğası gereği geniş arazilere ihtiyaç duyulmakta ve işletmeler belde ve köylerde yoğunlaşmaktadır. Kırsal alandaki eğitim ve sağlık altyapısının yetersizliği, sosyal donatıların eksikliği, kent yaşamının cazibesi gibi nedenlerle eğitilmiş insanlar kentlerde yaşamayı tercih etmektedirler. Buna bağlı olarak sektörün bir diğer önemli sorunu olan eğitilmiş insanların sektörden uzak durmaları ortaya çıkmaktadır. Yapılan saha araştırmasında da bu durum teyit edilmiştir. Ankete katılanların yaklaşık %43.5'i

ilkokul ve altı, %25.6'sı ortaokul, %22.9'u lise, %3.6'sı ön lisans ve %4.4'ü lisans ve üzeri eğitim seviyesine sahiptir. Bu durum üreticilerin %92'sinin orta düzey ve altı eğitilmiş olduğunu ve iyi düzeyde eğitim almış üretici oranının son derece düşük olduğunu göstermektedir. Doğu Anadolu Bölgesi genelinde yapılan bir çalışmada, hiç okula gitmeyenlerin oranının %17.1 olduğu, %63.5'inin ilköğretim ve %11.3'ünün ise ortaokul mezunu olduğu görülmüştür (Aksoy ve Yavuz, 2008). Batı Marmara Bölgesi (BMB) ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde (KAB) yapılan bir çalışmada; BMB'de okuryazar olmayanların oranı %3.2, KAB'de ise %16.8 olduğu tespit edilmiştir (Demir ve Yavuz, 2010). Bu veriler dikkate alındığında genel olarak tarım sektöründeki üreticilerin nispeten daha düşük düzeyde eğitilmiş oldukları görülmektedir.

Çizelge 2. Üreticilerin yaş dağılımı ve eğitim seviyeleri

Eğitim Seviyesi	Kişi Sayısı	Oran	Yaş	Kişi Sayısı	Oran
Okuryazar değil	1	0.3	30 ve altı	28	7.3
Okuryazar-İlkokul	166	43.2	31-40 arası	89	23.2
Ortaokul	98	25.6	41-50 arası	113	29.4
Lise	88	22.9	51-60 arası	107	27.8
Yüksekokul	14	3.6	61-70 arası	43	11.2
Lisans ve Üzeri	17	4.4	70 üzeri	4	1.1

Medeni durum, çocuk ve hane halkı sayısı

Anket çalışmasına katılan üreticilerden %6.5'i bekâr, %92.7'si evli ve %0.8'i dul olduğunu beyan etmiştir. Bekârlar haricinde hane başı ortalama çocuk sayısı 4 olup, hiç çocuğu olmayan üretici oranı %1.1'dir. 3 veya daha az çocuğu bulunan üretici oranı %44.5, 4 veya 5 çocuğu olan üretici oranı %29.2, 6 ile 10 arasında çocuğu olan üretici oranı %18.5, 10'dan fazla çocuğu olanların oranı ise %1.1 civarındadır. TRA2 Bölgesi'nde büyükbaş hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren üreticilerin yaklaşık %48'i 4 ve üzerinde çocuğu olan aile niteliği taşımaktadırlar. Ankete katılan üreticilerin ortalama hane halkı sayısı 6'dır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, 2018 yılında Türkiye'de ortalama hane halkı sayısı 3.4'dür (TÜİK, 2019). Trakya Bölgesi'nde faaliyet gösteren tarım işletmelerinde yapılan bir çalışmada işletmelerin aile birey sayısı ortalama 3.47 olarak tespit edilmiştir (Aydın ve Unakıtan, 2016). Bu durum TRA2 Bölgesi'nde büyükbaş hayvancılık sektöründeki üreticilerin ülke ortalamasının çok üzerinde kalabalık bir aile yapısına sahip olduklarını göstermektedir.

Sosyal güvence, başka bir iş ve ilave gelir durumu

Ankete katılan üreticilerden yaklaşık %66.4'ü Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) üzerinden sosyal güvenceye sahiptir. Katılımcılardan yaklaşık %10.4'ünün herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamakta ve %23.2'si yeşil kart sahibidirler. Bu durum üreticilerin yaklaşık 1/3'ünün emeklilik imkânına sahip olmadığını ve ilerleyen yaşlarda finansal desteğe ihtiyaç duyacağını göstermektedir.

Üreticiler büyükbaş hayvancılık işletmelerini genellikle eşleriyle birlikte yürütmektedirler. Bundan dolayı üreticiler arasında ikinci bir işte çalışma oranı oldukça yüksektir. Başka bir işte çalışıyor musunuz sorusuna katılımcıların %32.5'i evet, %67.5'i hayır yanıtını vermiştir. Üreticilerin yaklaşık 1/3'ünün ikinci bir işinin olmasının nedenleri olarak bölgede düşük maaşla çalışan insanların ek gelire ihtiyaç duyması, işletme ölçeğinin küçük olması nedeniyle hayvancılık faaliyetlerinden elde edilen gelirin yetersizliği, bölgedeki esnafın büyükbaş hayvancılığı baba mesleği olarak devam ettirmek istemesi gibi nedenler gelmektedir.

Büyükbaş hayvancılık faaliyetleri haricinde başka bir gelir kaynağınız (maaş, kira geliri vb.) var mı sorusuna ise üreticilerin %42.2'si evet, %57.8'i hayır olarak yanıt vermiştir. Evet cevabı veren 162 üreticinin %77.2'sinin zaten ikinci bir işi bulunmaktadır. Diğer %22.8 oranındaki üreticinin gelir kaynakları arasında başta emekli maaşı gelmektedir. Ayrıca çok düşük bir oranda kira geliri bulunan üreticiler de mevcuttur.

Sektördeki tecrübe, baba mesleği, otomobil ve ev sahipliği

Büyükbaş hayvancılık baba mesleğiniz mi sorusuna katılımcılardan sadece %7.5'i hayır cevabı vermiştir. Bu durum bölgede sektörün halen ata mesleği olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Büyükbaş hayvancılık faaliyetleri ile uğraşan ve göç etmeyen ailelerin en az bir üyesi sektörde kalmakta ve mesleği devam ettirmektedir. Bu durum sektörün dışardan girişimci çekemediğine ve bu nedenle geleneksel üretim yöntemlerinin varlığını büyük oranda koruduklarına işaret etmektedir. Görüşülen üreticiler genelde büyükbaş hayvancılık faaliyetleriyle büyüdüklerini ve çocukluk döneminden itibaren aile işletmelerinde muhtelif işler yaptıklarını belirtmişlerdir. Üreticilerin sadece %1.8'i 3 yıl ve altında tecrübeye sahip olduklarını belirtirken, %45.1'i 25 yıldan fazla tecrübeye sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Yaklaşık %5.5'i 4-8 yıl arası, %19'u 9-15 yıl arası ve %28.6'sı 16-25 yıl arası tecrübeye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılara otomobil sahibi olup olmadıkları ve büyükbaş hayvancılık faaliyetlerini yürüttükleri yerleşim yeri haricinde başka bir evleri bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Görüşülen üreticilerden ikinci eve ve bir otomobile sahip olanların oranı yaklaşık %19'dur. Sadece ikinci evi olanların oranı %6.5 iken, sadece otomobili olanların oranı %32.5 ve her ikisine de sahip olmayanların oranı ise %42'dir. TRA2 Bölgesi kırsalında büyükbaş hayvancılık yapan üreticiler birikimlerini konut almak için kullanma eğilimi göstermektedirler. Bu durum yapılan araştırmalarda görülmüştür (Güven ve ark. 2017a,b). Bununla birlikte ikinci bir konutu bulunmayan üreticilerin oranı % 75 civarındadır. Bu durum üreticilerin büyük çoğunluğunun tasarruf yapamadıklarına işaret etmektedir.

İnternet erişimi, desteklerden faydalanma, eğitim faaliyetlerine katılım ile birlik/odalar üyeliği

İnternet erişimi, günümüzde başta gençler olmak üzere hemen her insan için önemli bir konu haline

gelmiştir. Sosyal medya kullanma isteği, ücretsiz iletişim imkânı, bilgiye çok kısa bir süre içerisinde ulaşma arzusu vb. nedenler insanları internete bağımlı kılmıştır.

Katılımcılara büyükbaş hayvancılık işletmelerinin bulunduğu yerleşim yerinde internet erişimine sahip olup olmadıkları sorulmuştur. Üreticilerin %66.4'ü evet ve %33.6'sı ise hayır yanıtı vermiştir. Katılımcıların %66,4'ünün internet erişimine sahip olması özellikle TRA2 Bölgesinin sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından durumu dikkate alındığında önemli bir pozitif gösterge durumundadır.

Ankete katılan üreticilerden kamu desteklerinden faydalananların oranı yaklaşık %91.1'dir. Tarımsal desteklerden yaklaşık %9'luk bir kesimin faydalanmaması, desteklerin karşılıksız verildiği düşünüldüğünde yüksek bir orandır. Bu durumun nedenleri mutlaka araştırılmalı ve tüm üreticilerin desteklerden faydalanabilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Üreticilerin sektörlerindeki yenilikleri ve iyi uygulama örneklerini takip etmeleri işletme başarısı açısından son derece önemli bir husustur. Bu nedenle katılımcılara mesleki eğitim faaliyetlerine katılıp katılmadıkları sorulmuştur.

Üreticilerin %18.5'i hiçbir eğitim faaliyetine katılmadığını beyan etmiştir. Üreticilerin %81.5'i çeşitli eğitim faaliyetlerine (kamu kurumları tarafından verilen eğitimler, özel sektör eğitimleri, televizyon programları vb.) katılım sağladığını belirtirken, sadece televizyon yayınlarını takip eden üreticilerin oranı %39.3'dür. Eğitim faaliyetlerine katılmakla birlikte televizyon yayınlarını takip etmeyenlerin oranı ise %14.1'dir. Bu durum üreticiye ulaşmada en etkili yolun televizyon programları olduğuna işaret etmektedir.

Katılımcılara hangi kuruluşlara (Ziraat Odası, Üretici Birlikleri vb.) üye olduklarına ilişkin soru yöneltilmiştir. Üreticilerin yaklaşık %16.7'si herhangi bir odaya veya üretici birliğine üye olmadığını ifade etmiştir. Üreticilerin yaklaşık %26.3'ü sadece 1 kuruluşa üye olduğunu, %27.6'sı iki kuruluşa üye olduğunu belirtmiştir. Sektörle ilgili tüm kuruluşlara üye olan sadece 1 kişi bulunmaktadır. Üreticilerin en çok üyesi olduğu kuruluş ise ziraat odalarıdır.

Memnuniyet düzeyi

Türkiye genelinde büyükbaş hayvancılık faaliyetleri küçük ölçekli aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Bu durum TRA2 Bölgesi'nde daha

yoğun bir şekilde görülmektedir. Bu nedenle bölgedeki üreticiler aynı zamanda işletmelerinin çalışanlarıdır. Bu çalışma kapsamında yapılan saha araştırması bu durumu doğrulamış ve işletmesinde bizzat çalışmayan hiçbir üretici ile karşılaşmamıştır. Çalışan memnuniyetinin düşük olmasının verimlilik kaybına neden olduğunu ve işletme başarısını olumsuz yönde etkilediğini gösteren çalışmalar yapılmıştır (Ünal, 2016; Tınar ve Ulusoy, 2017).

TRA2 Bölgesi üreticilerinin tamamına yakını kırsal kesimde büyükbaş hayvancılık faaliyetlerini yürütmektedirler. Kırsal kesimin kente nazaran eğitim, sağlık, sosyal imkânlar bakımından dezavantajlı olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durumun doğal sonucu olarak yapılan araştırmalarda kırsalda yaşayan kesimin memnuniyet düzeyleri daha düşük çıkmaktadır (Güven, 2017). Bu nedenle bu başlık altında katılımcılara toplam 8 soru yöneltilmiş ve çeşitli alanlardaki memnuniyet durumları kategorize edilmiştir. Çizelge 3'de üreticilerin memnuniyet seviyelerine yönelik bilgi verilmiştir.

Çizelge 3. Üretici memnuniyet düzeyleri

	Çok Memnun	Oran	Memnun	Oran	Kararsız	Oran	Memnun Değil	Oran	Hiç Memnun Değil	Oran
Ekonomik gelir memnuniyeti	13	3.4	119	31.0	64	16.7	123	32.0	65	16.9
Sosyal hayat memnuniyeti	28	7.3	151	39.3	56	14.6	106	27.6	43	11.2
Sağlık hizmetleri memnuniyeti	57	14.8	212	55.2	34	8.9	61	15.9	20	5.2
Eğitim hizmetleri memnuniyeti	40	10.4	188	49.0	48	12.5	72	18.8	36	9.4
Güvenlik hizmetleri memnuniyeti	75	19.5	221	57.6	27	7.0	49	12.8	12	3.1
Altyapı hizmetleri memnuniyeti	38	9.9	155	40.4	56	14.6	76	19.8	59	15.4
İş memnuniyeti	50	13.0	204	53.1	52	13.5	60	15.6	18	4.7
Yaşam memnuniyeti	66	17.2	203	52.9	41	10.7	55	14.3	19	4.9

İşletme yapısı

Ölçek

İşletme ölçeği gerek verimlilik bakımından gerekse sektörün mevcut durumunu analiz etme bakımından son derece önemli bir göstergedir. Türkiye genelinde büyükbaş hayvancılık faaliyetleri genel itibarıyla küçük ölçekli yapılmaktadır. Bu durumun neden olduğu sonuçlar arasında özellikle işletmelerin üretim maliyetlerini düşürememesi ve hayvanların ve/veya hayvansal ürünlerin pazarlanması noktasında büyük işletmelere göre

Üreticilerin çeşitli alanlardaki memnuniyet düzeyini gösteren Çizelge 3'de en düşük memnuniyet seviyesi ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelir alanında görülmektedir. Gelirinden çok memnun olan üreticilerin oranı %3.4 iken hiç memnun olmayanların oranı %16.9 dolayındadır. Buna karşılık en yüksek memnuniyet düzeyi güvenlik hizmetlerinde görülmektedir. Üreticilerin güvenlik hizmetlerinden hiç memnun olmayanların oranı %3 civarındayken çok memnun olanların oranı %19.5 dolayındadır.

İş memnuniyeti bakımından çok memnun olanların oranı %13 iken hiç memnun olmayanların oranı %4.7 civarındadır. Yaşam memnuniyet seviyesinde ise hiç memnun olmayanların oranı %5, çok memnun olanların oranı ise %17 dolayındadır. Ekonomik gelirden sonra en az memnun olunan hususlar sosyal hayat ve altyapı hizmetleridir. Bu tablo kırsalda gelir artırıcı faaliyetlerin yanı sıra özellikle insanların günlük hayatlarını kolaylaştıracak, kırsaldaki yaşam kalitesini artıracak faaliyetlerin teşvik edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

daha düşük düzeyde başarılı olunması yer almaktadır (Köseman ve Şeker, 2015a). TRA2 Bölgesinde de büyükbaş hayvancılık genelde aile işletmesi olarak küçük ölçekli yapılmaktadır. Bu durum yapılan saha çalışmasında da görülmüştür. Katılımcıların sahip oldukları hayvan sayısına göre gruplandırılması Çizelge 4'de görülmektedir.

Ankete katılan üreticilerin %39.3'ünün 20 baş ve altında hayvana sahip işletmeleri bulunmaktadır. Buna karşın sadece %2.9'unun 100 baş üzeri büyükbaş hayvanı mevcuttur. 21-40 baş hayvan

varlığına sahip üreticilerin oranı %32.5, 41-60 baş arası hayvanı bulunanların oranı %13, 61-80 baş arası hayvanı bulunan üreticilerin oranı ise %4.2'dir. Hayvan sayısına göre ortalama işletme büyüklüğü ise 36 baştır. Bu tablo TRA2 Bölgesinde de büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinin ağırlıklı olarak küçük ölçekte yapıldığını göstermektedir. Bununla birlikte düşük bir oranda olsa da orta ölçekte işletmelerin de bölgede faaliyet gösterdikleri görülmektedir. İzmir

ilinde yapılan bir çalışmada işletme başına ortalama hayvan varlığı 40.04 baş olarak tespit edilmiştir (Torgut ve ark., 2019). Malatya ilinde yapılan bir çalışmada ise 50 baş üzeri büyükbaş hayvan varlığına sahip işletmelerin toplam işletme sayısına oranı %0.6 civarında tespit edilmiştir (Köseman ve Şeker, 2015b). Bu veriler, Türkiye genelinin, TRA2 Bölgesi ortalamasından çok farklı olmadığını ortaya koymaktadır.

Çizelge 4. Hayvan sayısına göre işletme ölçeği

İşletme Ölçeği	20 ve altında	Oran	21-40 arası	Oran	41-60 arası	Oran	61-80 arası	Oran	81-100 arası	Oran	100'den fazla	Oran
Üretici Sayısı	151	39.3	125	32.5	50	13.1	31	8.1	16	4.2	11	2.8

Kültür ırkı hayvanların oranı

Kültür ırkı hayvanların (simental, montofon vb.) yerli ırklara nazaran gerek et verimi gerekse süt verimi bakımından daha iyi oldukları bilinen bir durumdur (ESK, 2018). Türkiye genelinde de büyükbaş hayvan ırkı zaman içerisinde kültür ırklarına doğru kaymaktadır. Bu durum sektörün rekabet gücü açısından son derece önemli bir gelişme niteliğindedir (Güven, 2018). Saha çalışması kapsamında görüşülen üreticilerin sürülerinde bakılan hayvanlar arasında kültür ırkı hayvanların oranına ilişkin durum Çizelge 5'de verilmiştir.

Çizelgede görüldüğü üzere üreticilerin yaklaşık %62.8'inin sürüsünde kültür ırkı hayvan bulunmuyor. Buna karşılık sürüsünün tamamına yakını veya tamamı kültür ırkı hayvanlardan oluşan üreticilerin oranı ise %14.6'dır. Bu durum bölgede halen yerli ırk hayvanların yaygın olduğunu göstermektedir. Çizelgede dikkat çeken bir diğer husus sürüdeki kültür ırkı hayvanların oranı arttıkça işletme ölçeğinde de genel itibarıyla kayda değer bir büyüme görülmesidir. Bu durum işletme ölçeği

büyükçe üreticilerin sektörünün gereklerini daha fazla yerine getirdiklerine işaret etmektedir. Ankete katılan üreticilerin kültür ırkı hayvan sayısının toplam hayvan sayısına oranı %24.2'dir. Türkiye toplam sığır varlığı içerisinde kültür ırkı hayvanların oranı ise %46.8 civarındadır (Güven, 2018). Tokat ili Yeşilyurt ilçesinde yapılan bir çalışmada, işletmeler ortalamasına göre hayvan varlığının %12.96'sının kültür ırkıdan oluştuğu tespit edilmiştir (Öztürk ve Karkacıer, 2008). Giresun ilinde yapılan bir başka çalışmada ise kültür ırkı hayvanların oranı %5.3 olarak bulunmuştur (Tugay ve Bakır, 2004). Muş ilinde yapılan çalışmada, işletmelerde yetiştirilen hayvanların %22.4'ünün kültür ırkıdan oluştuğu tespit edilmiştir (Bakır ve Kibar, 2019). Muş ilinde yapılan başka bir araştırmada ise, işletmelerde bulunan kültür hayvanların oranı %15.9 olarak bulunmuştur (Şeker ve ark., 2012). Bu veriler ışığında, TRA2 Bölgesi'nde faaliyet gösteren büyükbaş hayvancılık işletmelerinde kültür ırkı hayvan sayısının düşük olduğu, ancak bu sorunun sadece bölgeye özgü olmadığı görülmektedir.

Çizelge 5. Sürüdeki kültür ırkı hayvanların oranı ve işletme ölçekleri

Sürüdeki Kültür İrki Hayvanların Oranı	% 0	Oran	% 1-20 arası	Oran	% 21-50 arası	Oran	% 51-80 arası	Oran	% 81-100 arası	Oran
Üretici Sayısı	241	62.8	35	9.1	39	10.2	13	3.4	56	14.6
Ortalama işletme ölçeği	31	-	39	-	42	-	57	-	45	-

Barınak ve soğuk zincir

Büyükbaş hayvancılık işletmelerinde hayvanları barındırma koşulları başarılı bir işletmecilikte etkili olan faktörler arasında yer almaktadır. İyi bir barınakta büyük hayvan bölümü, genç hayvan büyütme ünitesi, buzağı bölümü, sağım ünitesi,

doğum bölmesi gibi bölümler bulunmalıdır. Ayrıca barınaklardaki sıcaklık, nem, aydınlatma, havalandırma gibi koşullar hayvan refahı ve verimlilik bakımından önem arz etmektedir (Anonim, 2016). Buna karşın TRA2 Bölgesi büyükbaş hayvancılığında genel itibarıyla havalandırma imkânı son derece kısıtlı olan, aydınlatması bulunmayan,

bölümlendirmelerin çok az sayıda olması gibi özellikleri ile bilinen geleneksel barınak tipi hâkimdir. Yapılan saha çalışmasında da bu durum tespit edilmiştir. Katılımcılara barınaklarının geleneksel mi yoksa projeli mi olduğu sorulduğunda üreticilerin %15.6'sı modern projeli barınağa sahip olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık %84.4'ü büyükbaş hayvancılık faaliyetlerini geleneksel barınaklarda yürütmektedir.

Soğuk zincir sütün el değmeden ve dolayısıyla kalitesinde azalma olmadan depolanmasını sağlamaktadır. Bunun yanında soğuk zinciri bulunan işletmeler ürettikleri süt miktarı ile doğru orantılı devlet desteği almaktadırlar. Bu nedenle soğuk zincir rekabet edebilir bir işletmecilik için son derece önemlidir. Ankete katılanlara soğuk zincirlerinin bulunup bulunmadığı sorusu yöneltilmiş ve yaklaşık %92 oranında hayır cevabı alınmıştır. Soğuk zinciri bulunan üretici oranı sadece %8'dir. Bu durum bölgedeki üreticilerin çok büyük bir çoğunluğunun soğuk süt desteğinden faydalanmadığını ve bu nedenle gelir kaybı yaşadığını göstermektedir.

Hayvan başına barınak ve yem bitkisi arazi büyüklüğü

Hayvan refahı açısından önemli bir göstere niteliği taşıyan barınak büyüklüğü verimlilik bakımından da önem arz etmektedir. Yapılan araştırmalara göre barınaklarda hayvan başına en az 3 m² alan olması gerekirken, bölgedeki barınakların çoğunda bu alanın daha az olduğu bilinmektedir (SERKA, 2011).

Büyükbaş hayvancılık sektöründe yem giderleri üretim maliyetinin yaklaşık % 70'ini oluşturmaktadır. Yem bitkisi veriminde yaşanan artışlar üretim maliyetini azalttığından üreticinin karlılığına doğrudan önemli ölçüde etki etmektedir (Yaylak ve Alçıçek, 2003). TRA2 Bölgesinde bitkisel ürün üretiminin çok kısıtlı olduğu ve coğrafi şartların yem bitkisi üretimine uygun olduğu bilinmektedir (SERKA, 2011). Çizelge 6'da ankete katılan üreticilerin hayvan başına barınak ve yem bitkisi arazi büyüklüğüne ilişkin durumu gösterilmiştir.

Üreticilerin %32.3'ünün barınaklarının hayvan başına 3 m² altında büyüklüğe sahip olduğu görülmektedir. 3-5 m² aralığında barınak büyüklüğüne sahip üreticilerin oranı %29 civarındadır. Hayvan başına 6-8 m² barınak büyüklüğüne sahip üreticilerin oranı yaklaşık %19, 9-11 m² olanların oranı yaklaşık %10, 12 m²'den fazla olanların oranı ise yine yaklaşık %10'dur. Üreticilerin yaklaşık 1/3'ünün hayvan başına 3 m² ve altında barınak büyüklüğüne sahip olması hem

verimlilik hem de hayvan refahı açısından son derece olumsuz bir durumdur.

Hayvan başına yem bitkisi arazi büyüklüğü 4 dekar ve daha az olan üreticilerin oranı %34.6'dır. Buna karşılık hayvan başına yem bitkisi arazi büyüklüğü 8 dekar ve üzerinde olan üreticilerin oranı ise yaklaşık olarak %35 civarındadır. TRA2 Bölgesinde arazilerin büyük çoğunluğunun susuz olduğu dikkate alındığında üreticilerin yaklaşık 1/3'ünün yeterli araziye sahip olmadığı söylenebilir. Zira büyükbaş hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren üreticilerin hayvan başına 2.5 dekar sulu veya 5 dekar kuru araziye sahip olması işletme karlılığı için arzu edilen bir durumdur (SERKA, 2011). Ankete katılan üreticilerin işletme başına ortalama yem bitkisi arazi büyüklüğü 22.4 hektardır. Erzurum ilinde yapılan bir çalışmada işletme başına ortalama 5.75 hektar tarım arazisi düştüğü belirlenmiştir (Topçu, 2008). Trakya Bölgesi'nde tarım işletmelerine yönelik yapılan çalışmada ortalama işletme arazisi büyüklüğü 117.49 dekar bulunmuştur (Aydın ve Unakitan, 2016). Türkiye genelinde 23.8 milyon hektar tarım arazisi, 3 milyon tarımsal işletme bulunmakta ve ortalama işletme büyüklüğü 5.9 hektar civarındadır (Tarım ve Orman Bakanlığı). Bu veriler dikkate alındığında; TRA2 Bölgesi büyükbaş hayvancılık işletmelerinin yem bitkisi ekimi için sahip oldukları ortalama arazi miktarının ülke ortalamasının çok üzerinde olduğu ve bölge üreticilerinin diğer bölgelere nazaran daha iyi durumda oldukları görülmektedir.

Hayvan başına süt geliri

Büyükbaş hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren üreticilerin temel gelir kaynaklarından biri olan süt bölgede gerek verim bakımından gerekse piyasa fiyatı bakımından hak ettiği yere henüz gelememiştir. Bu durum hayvan başına elde edilen süt geliri rakamlarında da açıkça görülmektedir. Bölgede sağılan hayvan sayısına göre ortalama işletme ölçeği 19 baştır. Çizelge 7'de üreticilerin hayvan başına süt geliri verilmiştir.

Ankete katılan üreticilerin %11.7'sinin süt geliri bulunmamaktadır. Hayvan başına 3500 TL'den fazla süt geliri elde edenlerin oranı ise %4.7'dir. Süt geliri 2500 TL altında olan (süt geliri olmayanlar hariç) üreticilerin oranı %77 civarındadır. 2016 yılı itibarıyla Türkiye'de hayvan başına süt verimliliği 3.090 kg civarındadır (Güven, 2018). Elazığ'da inek başına süt verimi Türkiye ortalaması civarındadır (Şeker ve Köseman, 2015).

Çizelge 6. Hayvan başına barınak ve yem bitkisi arazi büyüklüğüne ilişkin durum

Hayvan Başına Barınak Büyüklüğü	Üretici Sayısı	Oran	Hayvan Başına Yem Bitkisi Arazi Büyüklüğü	Üretici Sayısı	Oran
3 m ² 'den az	124	32.3	2 dekar'dan az	49	12.8
3-5 m ² arası	111	28.9	2-4 dekar	84	21.8
6-8 m ² arası	74	19.3	5-7 dekar	117	30.5
9-11 m ² arası	38	9.9	8-10 dekar	86	22.4
12 m ² 'den fazla	37	9.6	11 dekar'dan fazla	48	12.5

Çizelge 7. Sağılan hayvan başına süt geliri (TL/Yıl)

Sağılan Hayvan Başına Süt Geliri	0		1-500		501-1500		1501-2500		2501-3500		3500'den fazla	
	Oran	Oran	Oran	Oran	Oran	Oran	Oran	Oran	Oran	Oran	Oran	Oran
Üretici Sayısı	45	11.7	135	35.2	127	33.1	35	9.1	24	6.2	18	4.7
Ort. İşletme Ölçeği	21	-	33	-	38	-	45	-	39	-	55	-

Bu rakamlar bölgedeki süt sektörünün oturmadığı ve sektördeki üreticilerin çoğunluğunun düşük düzeyde süt geliri elde ettiklerine işaret etmektedir. Ayrıca ankete katılan üreticilerin yaklaşık 2/5'inin süt sığırcılığı yaptıkları beyanı göz önüne alındığında bu durum daha fazla dikkate değer bir hal kazanmaktadır. Bunun yanında hayvan başına süt geliri arttıkça ortalama işletme ölçeği de artmaktadır. Bu durum sektörün bölgede ölçek ekonomisinden faydalandığını göstermektedir.

Ortalama kısır hayvan oranı, dana atma oranı ve buzağı ölüm oranı

Süt sığırcılığı ve kombine büyükbaş hayvancılık işletmelerinde hayvan satışından elde edilen gelir, toplam gelirin yaklaşık yarısına eşittir (Yavuz 2016a,b; Özdemir ve Yavuz, 2018). Bu nedenle kısırlık, dana atma (düşük) ve buzağı/dana ölüm olayları işletme karlılığını doğrudan etkileyen hususlardır. Çizelge 8'de söz konusu göstergelere ilişkin olarak bölge üreticilerinin durumları sunulmuştur.

Ortalama kısır hayvan oranı son derece yüksek olan (%36-50) üreticilerin oranı %5 civarındayken

%5'den az olanların oranı yaklaşık %30 dolayındadır. Sürüdeki dana atma oranı ve buzağı ölüm oranı çok yüksek olan üretici sayısı düşük olmakla birlikte bölgede işletme karlılığını doğrudan etkileyen bu göstergelerde çok iyi bir durumda olunmadığı görülmektedir.

Buzağı ölüm oranı %15'den fazla olan üreticilerin oranı %10, sürüdeki düşük oranı %15'den fazla olan üreticilerin oranı %10 dolayındadır. Özellikle kısır hayvan oranının son derece sorunlu olduğu çizelge 8'de görülmektedir. Ortalama kısır hayvan oranı %15'in üzerinde olan üreticiler ankete katılanların yaklaşık %35'ini oluşturmaktadır.

Hem kısır hayvan oranları hem de düşük ve ölüm oranlarının azaltılmasına yönelik tedbirler ivedilikle alınmalıdır. Özellikle koruyucu hekimlik uygulamasının yaygınlaştırılması, üretici bilinçlendirme faaliyetlerinin daha etkili ve yerinde yapılması verim kaybında azalmaları beraberinde getirecektir. Verim kaybındaki azalışlar üretici gelirini önemli ölçüde artırma potansiyeli taşıdığı gibi sektörün gelişip katma değerinin artışına da katkı sunacaktır.

Çizelge 8. Ortalama kısır hayvan oranı, dana atma oranı ve buzağı ölüm oranı

Ortalama kısır hayvan oranı	Üretici Sayısı	Oran	Sürüdeki Dana Atma Oranı	Üretici Sayısı	Oran	Buzağı Ölüm Oranı	Üretici Sayısı	Oran
%5'den az	114	29.7	%5'den az	273	71.1	%5'den az	260	67.7
% 5-15 arası	136	35.4	% 5-15 arası	69	17.9	% 5-15 arası	83	21.6
%16-25 arası	74	19.3	%16-25 arası	33	8.6	%16-25 arası	30	7.8
%26-35 arası	41	10.7	%26-35 arası	6	1.6	%26-35 arası	8	2.1
%36-50 arası	19	4.9	%36-50 arası	3	0.8	%36-50 arası	3	0.8

Yatırım tutarları

Yatırımcılar yaptıkları yatırımlar için kullandıkları kaynağın mümkün olan en kısa sürede geri dönmesini amaçlarlar. Bunun için işletmelerinde yüksek verim ve karlılık beklerler. Türkiye genelinde olduğu gibi TRA2 Bölgesi'nde de büyükbaş hayvancılık işletmeleri genel itibariyle aile işletmeleri niteliğinde olduğundan üreticilerin yatırımları da bu nispette küçük ölçekli olmaktadır. Bunun yanında işletmesini miras yoluyla devralıp daha sonraki süreçte hiç yatırım yapmamış üreticiler

de bulunmaktadır. Bu durum Çizelge 9'da belirtilmiştir.

Üreticilerin yaklaşık %60'ı 200 bin TL ve altında yatırım yapmışken, 800 bin TL üzerinde yatırım yapmış olan üreticilerin oranı sadece %7.5 civarındadır. Bu tablo bölgede sektörün geleneksel hayvancılık yöntemlerine teslim olduğunu ortaya koymaktadır. Günümüz koşullarına uygun bir büyükbaş hayvancılık işletmesi için ihtiyaç duyulan makine-ekipman varlığı ile barınak ve müştemilatının maliyeti 200.000 TL'nin üzerindedir.

Çizelge 9. Üreticilerin yatırım ölçekleri

Yatırım Tutarı	0-200 bin arası	Oran	200-400 bin arası	Oran	400-600 bin arası	Oran	600-800 bin arası	Oran	800 binden fazla	Oran
Üretici Sayısı	229	59.6	88	22.9	30	7.8	8	2.1	29	7.6

İşletme karlılığı

Girişimciler üretim faktörlerini (sermaye, işgücü ve doğal kaynaklar) kullanarak katma değer üretirler. Fakat girişimci açısından bu süreçteki başarısı elde ettiği karla doğru orantılıdır. Bunun yanında kar elde edemeyen bir işletmenin ayakta kalması da olanaksızdır ve sürdürülebilir bir işletmecilik için ön koşuldur. Diğer sektörlerde olduğu gibi büyükbaş hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren üreticilerin temel amacı kar elde etmektir. Bu nedenle işletme karlılık oranı işletme başarısını ve dolayısıyla rekabet gücünü temsil edebilir nitelikte bir göstergedir. Çizelge 10'da ankete katılan üreticilerin karlılık oranlarına ilişkin veri sunulmuştur.

Görüşülen üreticilerden %2.1'i zarar ederken, %24.7'si ise % 80-100 arasında karlılık oranına

sahiptir. Çizelgede görüldüğü üzere görüşülen üreticilerin karlılık durumu genel itibariyle yüksek düzeydedir. %20'nin üzerinde karlılık oranına sahip üreticilerin oranı %94 civarındadır. Bu tablo TRA2 Bölgesi'nde büyükbaş hayvancılık sektörünün yatırım yapılabilir bir alan olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bölgedeki büyükbaş hayvancılık işletmeleri genellikle ücretli personel istihdam etmeyen küçük ölçekli aile işletmeleri niteliği taşımaktadır. Karlılık oranlarının bu derece yüksek olmasında işçilik ve kaba yem maliyetinin düşük olması önemli düzeyde etkiye sahiptir. Bunun yanında işletme ölçeğinin büyümesinin karlılık oranlarına genel itibariyle katkı yaptığı Çizelge 10'da görülmektedir.

Çizelge 10. İşletme karlılık oranları ve işletme ölçekleri

Karlılık Oranı (%)	Zarar	Oran	0-20	Oran	21-40	Oran	41-60	Oran	61-80	Oran	80-100	Oran
Üretici sayısı	8	2.1	15	3.8	40	10.5	81	21.1	145	37.8	95	24.7
Ortalama İşletme Ölçeği	14	-	32	-	34	-	38	-	36	-	37	-

Sonuç ve Tartışma

Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinden oluşan TRA2 Bölgesi'nde, büyükbaş hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısı dikkate alındığında, sektörün başta kırsalda yaşayanlar olmak üzere, çok büyük bir kitlenin geçim kaynağı olduğu görülmektedir. Bölgede, az sayıdaki besi işletmesi haricinde, büyükbaş hayvancılık süt sığırcılığı ve kombine hayvancılık şeklinde yapılmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, hayvan sayısına göre ortalama işletme ölçeği 36 baş, sağılan hayvan sayısına göre ortalama işletme ölçeği 19 baş, toplam hayvan varlığı içinde kültür ırkı hayvanların ortalaması %22, hayvan başına ortalama barınak büyüklüğü 3-5 m², hayvan başına ortalama yem bitkisi arazi büyüklüğü 6 dekadır. Ortalama hane büyüklüğü 6 kişi olan üreticilerin %69'unun ortaokul ve daha düşük seviyede eğitim aldıkları, üretici yaş ortalamasınının 47 olduğu, üreticilerin yaklaşık üçte

birinin sosyal güvenceden yoksun olduğu, oda ve birliklere üyeliklerinin düşük düzeyde olduğu görülmüştür.

Bölgede büyükbaş hayvancılık sektörünün en önemli sorunlarından birisi genç ve eğitilmiş kesimin sektörden uzak durmasıdır. Dolayısıyla bu kesimin sektöre ilgisini artıracak adımların atılması elzemdir. Bu nedenle ilk olarak sektörün itibarının yükseltilmesi için kamu eliyle programlar uygulanmalı, kırsal kesimdeki hayatı cazip hale getirecek gençlik merkezleri, spor alanları, aile destek merkezleri gibi sosyal donatı yatırımları ivedilikle yapılmalıdır.

Gerek üreticilerin halen yaygın olarak yerli ırkları beslemesi, gerekse geleneksel barmakların yaygınlığı ve soğuk zincirin çok dar bir kesim tarafından kurulmuş olması kombine hayvancılık ve süt sığırcılığının yapıldığı bölgede işletmelerin büyük çoğunluğunun sektörün gereklerini henüz tam manasıyla yerine getiremediğine işaret etmektedir. Bu durumun değiştirilmesi için eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve tarımsal desteklerin bu doğrultuda tasarlanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bunun yanında işletmelerin ölçeklerinin büyütülmesi, kültür ırkı hayvanların yaygınlaştırılması ve üreticilerin sosyal güvenlik aidatlarının ödenmesine yönelik destek programları sektörün gelişimine katkı sunacaktır.

Kaynaklar

- Adıgüzel, M. (2013). Küresel rekabet gücünün ölçülmesi ve Türkiye bağlamında bir değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, 2013 (37), 1-21.
- Akpınar, R., Özsan, M.E., & Taşcı, K. (2012). Doğu Anadolu Bölgesi'nde hayvancılık sektörünün rekabet edebilirliğinin analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, (5),198-214.
- Aksoy, A. (2008). Doğu Anadolu hayvancılığının Avrupa Birliğine uyumu ve rekabet edebilirliğinin analizi. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış), Doktora Tezi, Erzurum.
- Aksoy, A., & Yavuz, F. (2008). Hayvancılık işletmelerinin avrupa birliğine uyumu ve rekabet edebilirliği, Doğu Anadolu örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14 / 1 ve 2 (Haziran 2008), 37-45.
- Anonim (2016). Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği. <http://www.akademik.adu.edu.tr/myo/cine/webfolders/File/ders%20notlari/Buyukbas%20Hayvan%20Yetistiriciligi.pdf>, (Erişim tarihi, 29.11.2018).

- Atasever, M., Günlü, A., Aydın, E., & Yıldız, A. (2013). Doğu Anadolu Bölgesi'nde hayvansal üretimin genel değerlendirmesi ve çözüm önerileri. *Atatürk Üniversitesi Veteriner Bilimleri Dergisi*, 8(2),174-191.
- Aydın, B., & Nakitan, G. (2016). Trakya bölgesinde faaliyet gösteren tarım işletmelerinin yapısal özellikleri ve tarımsal uygulamalara yaklaşımları. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 11-25 .
- Bakır, G., & Kibar, M. (2019). Muş ilinde özel süt sığırcılığı işletmelerinde süt verim özelliklerinin belirlenmesi. *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 22(4), 620-630.
- Boehlje, M. (2010). Globalization and agriculture, new realities. (Web sayfası, <http://www.docdatabase.net/more-globalization-and-agriculture-new-realities-92751.html>), (Erişim tarihi, 08.01.2017).
- Demir, N., & Yavuz, F. (2013). Hayvancılık destekleme politikalarına çiftçilerin yaklaşımlarının bölgelerarası karşılaştırmalı analizi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 41 (2), 113-121.
- Doğan, Ö. İ., Marangoz, M., & Topoyan, M. (2003). İşletmelerin iç ve dış pazarda rekabet gücünü etkileyen faktörler ve bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2003 (2), 114-139.
- ESK (2018). Yerli ve yabancı süt sığırları ırkı. <https://www.esk.gov.tr/tr/10883/Yerli-ve-Yabancı-Süt-Sigir-Irklari>, (Erişim tarihi,26.11.2018).
- Günlü, A., Atasever M., & Karakaya Y. (2006). Erzurum ili hayvancılığının yapısal özellikleri ve yakın gelecekteki durumu üzerine genel değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Veteriner Bilimleri Dergisi*, 1 (3-4), 55-68.
- Gürsoy, E., & Macit, M. (2013). Erzincan ili büyükbaş hayvan varlığı, sorunları ve çözüm önerileri. *Alınları*, 24 (B), 53-62.
- Güven, O. (2017). Türkiye kırsal kalkınma politikalarının analizi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (63), 209-227.
- Güven, O. (2018). Türkiye büyükbaş hayvancılık sektörünün AB ülkeleri ile karşılaştırmalı analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 765-780.
- Güven, O., Ünal, B.E., & Dilek, Y. (2017a). Kars büyükbaş hayvancılık sektör raporu ve eylem planı. Serhat Kalkınma Ajansı, Kars, 78 s.
- Güven, O., Dilek, Y., Ünal, B.E., & Borazan, A. (2017b). Ardahan büyükbaş hayvancılık sektör raporu ve eylem planı. Serhat Kalkınma Ajansı, Kars, 90 s.

- Köseman, A., & Şeker, İ. (2015a). Türkiye'de sığır, koyun ve keçi yetiştiriciliğinin mevcut durumu. *Van Veterinary Journal*, 26 (2), 111-117.
- Köseman, A., & Şeker, İ. (2015b). Malatya İli Sığır, Koyun ve Keçi Yetiştiriciliğinin Mevcut Durumu. *F.Ü. Sağ. Bil. Vet. Derg.* 29 (2), 137-143.
- Miran, B. (2003). Temel istatistik. Ege Üniversitesi Basımevi. İzmir, 302 s.
- Özdemir, F. N., & Yavuz, F. (2018). Süt geliri düzeyinin sürdürülebilir büyükbaş hayvancılık açısından önemi, Erzurum merkez köyleri örneği. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü,, Lisans Mezuniyet Tezi, Erzurum.
- Özserezli, B. (2013). Büyükbaş hayvancılık ve süt sektörleri raporu. İstanbul Ticaret Borsası, İstanbul, 66 s.
- Öztürk, D., & Karkacier, O. (2008). Süt sığırcılığı yapan işletmelerin ekonomik analizi, Tokat ili Yeşilyurt ilçesi örneği. *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 15-22.
- SERKA (2011). Doğu Anadolu Bölgesi büyükbaş hayvancılık çalıştay raporu. <http://www.serka.gov.tr/store/file/common/71f9cf7ef29ba32b9b3b0cf70135fc9a.pdf>, (Erişim tarihi, 29.11.2018).
- Şahinli, M. A. (2012). Rekabet Gücü, Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerde canlı hayvancılık sektörünün durumu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 22(2), 91-98.
- Şeker, İ., Tasalı, H., & Güler, H. (2012). Muş ilinde sığır yetiştiriciliği yapılan işletmelerin yapısal özellikleri. *FÜ. Sağ. Bil. Vet. Dergisi*, 26(1), 9-16.
- Şeker İ., & Köseman, A. (2015). Elazığ ilinde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleri. *Harran Üniv. Vet. Fak. Derg.*, 4(1), 36-44.
- Tarım ve Orman Bakanlığı, (2017). Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars tarım ve orman il müdürlükleri TÜRKVET kayıtları.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. Tarım işletmelerinde parçalılık ve 6537 sayılı kanun. <https://kayseri.tarimorman.gov.tr/Belgeler/SOL%20MEN%C3%9C%20BELGELER%C4%B0/Makale2.pdf>, (Erişim tarihi, 08.04.2020).
- Torgut, E., Annayev, S., Türkekul, B., & Örmeci Kart, M. (2019). Türkiye'de Uygulanmakta Olan Hayvancılık Desteklemelerinin Süt Sığırcılığı Yapan İşletmelere Etkisi, İzmir İli Örneği. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 29-45.
- Tugay, A., & Bakır, G. (2004). Giresun Yöresindeki Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Yapısal Özellikleri, 4. Ulusal Zootekni Bilim Kongresi Sözlü Bildiriler Programı, Isparta.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, (2020). Oran formülleri. <http://www3.tcmb.gov.tr/seyor/2017/Raporlar/oran.pdf>, (Erişim tarihi, 24.03.2020).
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2019). İstatistiklerle aile, 2018. <http://www.tuik.gov.tr/OncekiHBArama.do>, (Erişim tarihi, 08.04.2020).
- Tınar, M.Y., & Ulusoy, T. (2017). Çalışma koşullarının insancaştırılmasında çalışan memnuniyeti anketinin rolü - uygulamadan bir örnek analizi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi* 5 (ÖS, Ergonomi2016), 115-125.
- Topçu, Y. (2008). Süt sığırcılığı işletmelerinde başarıyı etkileyen faktörlerin analizi, Erzurum ili örneği. *Anadolu Journal of Agricultural Sciences*, 23(1), 17-24.
- Tschopp, R., Aseffa, A., & Zinsstag, J. (2014). Cattle productivity under traditional village husbandry system in Sellale, Central Ethiopia, a four and a half year herd follow-up. *International Journal of Agriculture Innovations and Research*, 2 (5), 2319-1473.
- Ünal, Ö. F. (2016). Hizmet sektöründe çalışan memnuniyeti, şirketler grubuna bağlı kargo şirketi ve kırtasiye mağazalar zinciri üzerine ampirik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 161-176.
- Yavuz, F., & Aksoy, A. (2011). A swot analysis on how to create competitive cattle farms, case of Erzurum province in Turkey. www.ebhip.org/Equipment/ICBME-Presentation.ppt, (Erişim tarihi, 14.03.2017).
- Yavuz, F. (2016a). Erzurum hayvancılığı üzerine tespitler, <http://www.gazetepusula.net/2016/12/21/erzurum-hayvanciligi-uzerine-tespitler/>, (Erişim tarihi, 26.09.2018).
- Yavuz, F. (2016b). Sütünü soğuk zincirini sağlam tut. <http://www.gazetepusula.net/2016/12/28/sutunu-soguk-zincirini-saglam-tut/>, (Erişim tarihi, 26.09.2018).
- Yaylak, E., & Alçiçek, A. (2003). Sığır besiciliğinde ucuz bir kaba yem kaynağı, mısır silajı. *Hayvansal Üretim Dergisi*, 44(2), 29-36.
- Yükücü, S., & Atağan, G. (2009). Etkinlik, etkililik ve verimlilik kavramlarının yarattığı karışıklık. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2009 (4), 1-13.